

2020 - 2021

Muligheter for mindre melkebruk

En ekstra satsing på små og
mellomstore melkeproduksjonsbruk



Foto: Eirik Steinvik



Fylkesmannen i Trøndelag
Trööndelagen fylhkenälma

Innledning og bakgrunn

Hvorfor et prosjekt?

Melkeproduksjon er bærebjelken i det Trønderske landbruket. Årsaken til dette skyldes dels:

- 50 prosent av verdiskapingen

Melkeproduksjonen står for 50 % av verdiskapingen i primærjordbruket (verdien av produserte varer og tjenester, fratrukket vareinnsats). Samla verdiskaping i jordbruket i Trøndelag var 3,2 mrd. (2015), melkeproduksjonen sto for 1,6 mrd.

- 50 prosent av sysselsetningen

Jordbruket i Trøndelag har knapt 6 900 årsverk. Av dette kan knapt 3 400 tilskrives melkeproduksjon, noe som tilsvarer ca. 50 prosent. Dette tilsvarer i gjennomsnitt ca. 2 årsverk pr bruk.

Ringvirkninger.

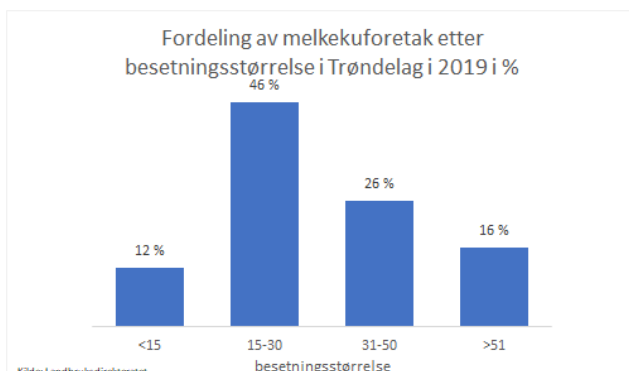
Melkeproduksjonen har også betydelige ringvirkninger både direkte og indirekte i form av sysselsetting i Trøndelag

- 940 sysselsatt i produksjon av meierivarer og iskrem
- 1 200 sysselsatt i tjenester tilknyttet husdyrhold og planteproduksjon
- 870 sysselsatt i bearbeiding og konservering av kjøtt

Talla viser hovednæring for personer i alderen 15–74 år i 2018 (SSB). Sysselsettingstalla inkluderer i tillegg til melkeproduksjon også andre jordbruksproduksjoner.

Omfang

Det er i underkant av 1 500 foretak som driver med melkeproduksjon i Trøndelag (2019). Av disse er omtrent 860 små og mellomstore bruk, eller 58 prosent. Disse foretakene har ca. 35 prosent av kyrne og står dermed for omtrent en tredel av Trøndelags melkeproduksjon.



Figur: Fordeling av melkeforetak etter besetningsstørrelse i Trøndelag i 2019 i prosent

De små og mellomstore bruka er nokså jevnt fordelt over hele fylket, En har små- og mellomstore bruk i bynære strøk og i mindre tettbebygde områder ellers i fylket.

Tallet på melkebruk har gått nedover de siste 60 – 70 åra, men nedgangen skjøt fart da ordninga med omsettelige/ salg av melkekvoter kom i 1997. Det var særlig de aller minste bruka som sluttet.

Samtidig med at noen sluttet har de de gjenværende melkebruka økt i størrelse. Det har også blitt investert i mange store driftsenheter innen melkeproduksjon. En økning i produksjonen forutsetter også et større grovfôrareal. I en del tilfeller innebærer økningen at man må leie jord og transportere fôr og gjødsel over lange avstander.

Utfordringene

På tross av store strukturendringer i melkeproduksjon de siste 20 årene, har rammevilkårene vært nokså stabile. Nå er det større usikkerhet knyttet til fremtidig produksjon og økonomi grunnet bl.a.

- Reduksjon av produksjonen

Den totale melkeproduksjonen i landet skal skaleres ned. Hovedårsakene er bortfallet av eksporten av Jarlsbergost og fall i den innenlandske etterspørselen. Anslaga på nedskaleringen ligger mellom 7-10%. Dette er klart den største utfordringen.

- Løsdriftskrav fra 2034

Kravet om løsdriftsfjøs før fjøs som er bygd før 2004 trer i kraft fra 2034. Dispensasjon kan bare gis hvis minst halvparten av besetningen er bevaringsverdige kuraser. Litt over halvparten av fjøsa er bås fjøs (2018). Denne andelen er større for de små- og mellomstore bruka. Mange må fornye driftsapparatet hvis de vil fortsette etter 2034.

Løsdriftskravet er ei stor utfordring. Femten år fram i tid er også en lang periode selv i landbruket, og mye kan hende innen den tid. Men det er viktig at en stor gruppe små og mellomstore bruk investerer hvert år om man skal lykkes med denne omleggingen ved hjelp av tilgjengelige midler fra Innovasjon Norge.

- Dyrevelferdskrav fra 2024

2024 var opprinnelige frist for ombygging til løsdrift. Som følge av 10 års utsettelse har det kommet ekstra krav til dyrevelferd, som vil ha økonomiske og praktiske konsekvenser for de som fortsatt vil drive i bås fjøs. Dette gjelder blant annet krav om kalvingsbinge, krav om minst 16 uker med beiting i sommerhalvåret og mulighet for regelmessig mosjon og bevegelse også resten av året.

- Lønnsomhet, investeringskostnader, teknologi, arrondering, transport mm

De små og mellomstore melkeprodusentene ønsker også å ta i bruk moderne teknologi. Løsningene er ofte tilpasset større bruk og blir gjerne uforholdsmessig kostbare og ikke alltid like hensiktsmessige på de mindre brukene. Og motsatt vil en ha muligheter for å nyttiggjøre seg løsninger som ikke er hensiktsmessig på de større brukene. En av årsakene til at brukene ikke er «store» kan blant annet være tilgangen på dyrkajord innenfor fornuftig avstand til bruket.

- Klima og miljø

Klimaforpliktelsene vil omfatte de fleste områdene i samfunnet, landbruket vil også bli omfattet av disse forpliktelsene. Så langt er det uklart hva dette vil medføre for landbruket. Flere klimatiltak har blitt lansert, mange av tiltakene er ikke bare positivt for klimaet og miljøet, men også for økonomien.

Det samlede utfordringsbilde underbygger at denne store gruppen melkeprodusenter bør vies ekstra oppmerksomhet i årene fremover. Det er behov for å iverksette arbeid innenfor ulike områder for å

få synliggjort mulighetene i det som kan bli en krevende fase. Faren ved å ikke rette fokus på denne gruppen er at vi får en «smittende» negativ utvikling, med det til følge at jordbruksressurser i verste fall går ut av drift. Ringvirkningene av dette kan bli betydelig for mange næringsaktører og lokalsamfunn, noe som deretter skaleres opp til en regionalutfordring.

Målsettinger i prosjektet

De små og mellomstore melkebrukene har stor betydning for Trøndelag, og bidrar til vesentlig verdiskaping og sysselsetting i de fleste kommunene i fylket. Strukturutjevningen i den norske landbrukspolitikken har de senere årene blitt noe svekket, og de landbrukspolitiske virkemidlene har styrket større bruk. Dette for å bidra til en mer kostnadseffektiv matproduksjon. Andelen båsfjøs er høy blant de små og mellomstore brukene. I løpet av få år må bruk med båsfjøs foreta en viktig strategisk beslutning om brukets framtid, som følge av krav om løsdrift.

For å utnytte de spredte arealressursene til en klimavennlig matproduksjon, er det nødvendig at også små og mellomstore bruk utvikles og fornyes uten at produksjonen må økes ut over det bruket har arealressurser til. For å bidra til dette etableres det et prosjekt, som skal bidra til å utvikle små og mellomstore melkebruk til framtidens driftsenheter i det trønderske jordbruket.

Prosjektet skal ikke utfordre gjeldende landbrukspolitikk, men bidra til tiltak og virkemidler innenfor gjeldene rammer. Kunnskapsformidling, inspirasjon og tiltak som bidrar til samhandling og samarbeid lokalt for å styrke brukene i målgruppen er aktuelle tiltak. Også prosesser knyttet til eventuelt salg eller avvikling av bruk for å slippe til nye brukere eller styrke andre bruk med produksjonsressurser er et aktuelt tema i prosjektet.

Prosjektets hovedformål

Prosjektets hovedformål er å arbeide for å ivareta sysselsettingen (næringsaktiviteten) og sikre utnyttelsen av ressursgrunnet på de små og mellomstore melkebrukene i Trøndelag.

Delmål i prosjektet

1. Inspirere og formidle kunnskap om mulighetene for videreutvikling av mindre melkebruk, uten at det innebærer store kostnadsøkninger og volumøkninger i produksjon.
2. Bidra til å skreddersy fleksibel og tverrfaglig rådgivning for gårdbrukere i beslutningsprosesser.
3. Bidra til å utnytte gårdens samla ressurser gjennom tiltak for fortsatt drift.
4. Bidra til å gjennomføre gode og lønnsomme klima- og miljøtiltak (Klimatilpasning av melkeproduksjon)

Noen eksempler

Delmål 1:

- bygningsmessige lønnsomme løsninger ved lavere produksjonsvolum
- samarbeidsformer mellom bruk som muliggjør investeringer
- lokal foredling og nye omsetningsformer for å bidra til økt avkastning per produksjonshet

Delmål 2

- tiltak som synliggjør eksisterende rådgivningstilbud
- mulighet til å sette sammen utradisjonelle rådgiverteam knyttet til ulike tema og valgsituasjoner (nybygging, samarbeidsformer, lokal foredling, avvikling, salg, pensjon med mer).

Delmål 3

- tiltak for beslutning om generasjonsskifte, avvikling eller gårdsalg.
- sikre tilstedeværelse av husdyrproduksjon for å utnytte beiter og grovfôr utenom kornområdene

Delmål 4

- informere og bidra til gjennomføring av de mest aktuelle og hensiktsmessige klima- og miljøtiltakene.

Prosjektet skal samhandle med lokale landbrukskontor, lokale organisasjoner og rådgivning om gjennomføring av tiltak. Prosjektet skal også kjennetegnes av sterk regional samhandling, med en prosjektorganisasjon med representasjon på tvers av regionale og lokale myndigheter, rådgiverorganisasjoner, faglag og produsentlag.

Aktivitetsmål

Prosjektet innebærer en tidsavgrenset satsing for å stimulere til utvikling på de små og mellomstore melkebrukene i Trøndelag. Resultatene av innsatsen vil det være vanskelig å fullt ut måle etter endt prosjektperiode. Beslutning knyttet til bedriftsutvikling er krevende, og innebærer store økonomiske løft for enkeltforetakene. For mange omfatter beslutningen også avklaringer i forhold til neste generasjon drivere. Det betyr at resultater fra prosjektet kan bli synlige først lang tid etter prosjektgjennomføring. Med utgangspunkt i dette er det vanskelig å fastsette konkrete resultatmål for prosjektet. Det er mer formålstjenlig å operere med aktivitetsmål, for å måle antall aktiviteter eller antall deltakere i prosjektet.

Aktivitetsmål for prosjektperioden:

- Alle gårdbrukere i målgruppen skal ha fått tilbud om oppfølging fra prosjektet
- Kommunal landbruksforvaltning i alle kommuner med melkeproduksjon har vært involvert
- Alle de andre aktørene som driver med ulike former for rådgiving innen landbruket skal ha muligheter til å delta

Hovedmålgruppe

- Melkeprodusenter
 - De med mindre enn 30 kyr
 - De med båsfjøs
 - Øvrige melkeprodusenter

Andre interessenter

- Produsentlagene til Tine
- Rådgivere innenfor landbruk (Tine, Nortura, NLR m.fl.)
- Finansieringsinstitusjoner, banker og Innovasjon Norge
- Faglagene (Bondelagene og bonde og småbrukerlagene i Nord- og Sør-Trøndelag)
- Kommunene

- Partnerskapet (Fylkeskommunen, Innovasjon Norge og Fylkesmannen)
- Overordnede myndigheter

Tiltak

- Gjennomføring av 10 dagmøter for melkeprodusenter spredt over hele Trøndelag. Hovedmålgruppen er de som har små og mellomstore bruk eller båsfjøs. Dette dreier seg om ca 800 bruk. Har satt en målsetting om å få totalt 600 personer på møtene, noen brukere vil ikke møte mens andre kommer med flere. I samarbeid mellom produsentlagene i Tine og landbrukskontorene i kommunene inviteres det til en møteserie med følgende aktuelle tema:
 - Bygningsløsninger/investeringskostnader – få frem gode eksempler
 - Leiejordsproblematikk/arrondering/transportkostnader/mulighetsrom innenfor bruk av egne ressurser
 - Generasjonsskifte? – hva nå? Motivere til at ressursene fortsatt blir utnyttet
 - Veivalgsrådgiving
 - Tilgjengelige virkemidler knyttet til investeringer og generasjonsskifter (Innovasjon Norge)
 - Erfaringer fra en gårdbruker i prosess

Faglige innlegg i møtene fra en gårdbruker i utviklingsprosess, Innovasjon Norge, Norsk landbruksrådgiving Trøndelag, Tine Rådgiving og medlem. Møtene ledes av Landbruksavdelinga hos Fylkesmannen.

- Oppfølging av den enkelte produsent/grupper av produsenter i etterkant av møtene i produsentlagene.
 - Avklare rådgivningsbehov i en avklaringsamtale.
 - Skreddersøm av rådgivningstilbud og tilbud om kontrakt for gjennomføring.
 - Kombinere enkeltvis rådgivning og rådgivning i grupper.

Prosjektgruppen vil i etterkant av møtene avklare rådgivningsbehov med den enkelte produsent. Det vil da bli skrevet avtaler og avklart hvilken rådgiver som skal ta første kontakt for å avtale oppfølgingen videre. Rådgivingen som skal gis gjennom dette prosjektet skal være noe utover ordinær produksjonsrådgiving. Denne ekstraordinære oppfølgingen er det eksisterende rådgivingsapparat som skal stå for. Vi ser for oss at en stor andel av rådgivningstimen vil bli levert av Norsk Landbruksrådgiving og Tine. Men gårdbrukeren står fritt til å velge andre rådgivere så som regnskapsførere, Nortura, osv. Rådgiverne vil fakturere gårdbrukeren som vanlig. Dette anser vi som viktig for at brukerne skal bli fortrolig med at rådgiving har en pris. Her gis imidlertid brukeren mulighet til å få refundert inntil 50 % av de direkte kostnadene knyttet til rådgivingen, begrenset oppad til kroner 7 500.

- Kommunikasjonsarbeid rettet mot hovedmålgruppen og andre interessenter
 - Nyhetsbrev eller tilsvarende fra rådgivingsaktører
 - Kommunene kan bistå med å nå ut til målgruppen
 - Landbrukstidende
 - Kronikk i Adresseavisen med fokus på de små og mellomstore brukenes betydning for bosetting, sysselsetting og ressursutnytting i Trøndelag
 - Kronikk i lokalpresse med gårdbrukere som målgruppe

- Mediefokus for øvrig, spesielt i lokalpresse i tilknytting til den intensive møtefasen i februar mars 2020

Landbrukstidende er en aktuell kanal for litt fortløpende oppdatering og motivasjonsartikler. Første artikkel sto på trykk i oktober 19, og beskrev noen av tankene omkring prosjektet.

Organisering

En ser det som hensiktsmessig å organisere dette som et toårig prosjekt for å gi denne viktige næringa i trøndersk landbruk ekstra oppmerksomhet i en krevende fase. Prosjektet organiseres på følgende måte:

- Prosjekteier/ansvarlig: Fylkesmannen i Trøndelag
- Styringsgruppe: Prosjektet ledes av en styringsgruppe som består av de som finansierer prosjektet samt næringa. Forslag til sammensetning:
 - Bondelaget
 - Bonde og småbrukerlaget
 - Fylkeskommunen
 - Fylkesmannen

Styringsgruppen skal godkjenne retning og ressursbruk i prosjektet, (2-3 møter pr år). Styringsgruppen godkjenner planene og behandler rapportene fra prosjektet. Ledere i de ulike organisasjonene tenkes inn i styringsgruppen.

- Prosjektgruppe/arbeidsgruppe: Det etableres en prosjekt-/arbeidsgruppe med de som jobber tettest med prosjektet. Prosjektleder er ansatt hos Fylkesmannen. Her vil TINE, NLR og andre som har arbeidsoppgaver knyttet til prosjektet delta. Gruppen møtes etter behov.
- Referansegruppe: Medlemmene i referansegruppen skal fortrinnsvis være fagpersoner. Gruppen bør gjennomføre 3-4 møter pr år. Referansegruppen skal gi innspill og hjelp til det faglige innholdet i prosjektet. I tillegg til prosjektgruppen består referansegruppen av:
 - Bondelaget
 - Bonde og småbrukerlaget
 - Fylkeskommunen
 - Innovasjon Norge
 - 2 kommuner
 - Evt. noen som kan gi «nye impulser»

Gruppen kan også settes sammen etter behov

- Rapportering: Prosjektleder har ansvar for rapporteringen.

Foreløpig fremdriftsplan

I juni 2019 startet forberedelsene og forankringen av det som nå blir et prosjekt. Små og mellomstore melkeproduksjonsbruk var tema på BU-miljøsamling som Fylkesmannen arrangerte for kommunene. 2019 går med til å rigge dette prosjektet og forberede tiltak fra 2020. Vi har lagt det opp slik at våren 2020 blir svært intensiv med en møteserie og videre oppfølging. Resten av prosjektet vil i stor grad bli oppfølging av den enkelte melkeprodusent. Denne ekstraordinære oppfølgingen er det eksisterende rådgivingsapparat som skal stå for. Vi ser for oss at en stor andel av

rådgivings-timene vil bli levert av Norsk Landbruksrådgiving og Tine. Men gårdbrukeren står fritt til å velge andre rådgivere så som regnskapsførere, Nortura, osv.

Når	Hva	Hvem (ansvarlig)
2019		
Juni	Første møte i referansegruppen	Fylkesmannen
Juni – des.	Utforming og forankring av prosjekt beskrivelse.	Fylkesmannen sammen med referansegruppen
Aug. - des.	Møter med viktige interessenter (Forankring og innspill)	Fylkesmannen
Sept.	Møte i referansegruppen	Fylkesmannen
Okt.	Søknader om finansiering	Fylkesmannen
Okt.	Kronikk om små og mellomstore melkeproduksjonsbruk	Fylkesmannen
Okt. – Jan.	Forberedelse av tiltak for våren 2020	Prosjektgruppen
Nov.	Møte i referansegruppen	Fylkesmannen
Des.	Møte i styringsgruppen - vedta endelig prosjektplan og godkjenne arbeidsplan for 2020. Prosjektleder må på plass	Fylkesmannen
Des.	Starte organisering av møter våren 2020	Prosjektgruppen
2020		
Feb. - mars.	10 Møter spredt i Trøndelag	Prosjektgruppen
Feb.	Møte med referansegruppen og diskutere foreløpige erfaringer fra møter	Prosjektleder
Feb. - juni	Tilbud om rådgiving gis til produsentene i målgruppen. Få på plass avtaler. Hjelp av landbrukskontorene til å kvalitetssikre og evt motivere enkelt produsenter	Prosjektgruppen
Mai	Møte i styringsgruppen	Prosjektleder
Mai	Møte i referansegruppen	Prosjektleder
Sept. - des.	Oppfølgende rådgiving hos gårdbrukere	Prosjektgruppen/Rådgiverne
Okt.	Møte i referansegruppen	Prosjektleder
Nov./des.	Møte i styringsgruppen	Prosjektleder
2021		
Jan.	Møte i referansegruppen	Prosjektleder
Jan. - juni	Oppfølgende rådgiving hos gårdbrukere	Prosjektgruppen/Rådgiverne
sept - nov	Oppfølgende rådgiving hos gårdbrukere	Prosjektgruppen/Rådgiverne
mai	Møte i referansegruppen	Prosjektleder
nov	Avsluttende møter i referansegruppen	Prosjektleder
des	Avsluttende møte i styringsgruppen	Prosjektleder

Budsjett og finansieringsplan

Kostnadsbudsjett		Finansiering										Sum finansiering
		Egenbetaling melkeprod.	Egeninnsats melkeprod.	Egeninnsats Tine	Egeninnsats NLR	Egeninnsats Fylkesmannen	Egeninnsats Innovasjon Norge	Trøndelag Fylkeskommune	UTL-midler fra Fylkesmannen	Sum		
2019	Prosjektledelse og div kostnader	kr 250 000				kr 125 000					kr 125 000	kr 250 000
	Arbeid i prosjektgruppen (20 t)	kr 69 000		kr 6 000	kr 6 000			kr 17 000			kr 40 000	kr 69 000
	Forberedelser av tiltak/mobiliseringsmøter	kr 156 000		kr 15 000	kr 21 000						kr 120 000	kr 156 000
	Sum 2019	kr 475 000	kr -	kr 21 000	kr 27 000	kr 125 000	kr 17 000	kr -	kr 285 000	kr 475 000	kr -	kr 475 000
2020	Prosjektledelse, reise og div kostnader	kr 450 000				kr 225 000					kr 225 000	kr 450 000
	Arbeid i prosjektgruppen (30 t)	kr 103 500		kr 9 000	kr 9 000			kr 25 500			kr 60 000	kr 103 500
	10 mobiliseringsmøter i Trøndelag	kr 551 250		kr 45 000	kr 67 500			kr 63 750			kr 375 000	kr 551 250
	Møtekostnader	kr 220 000									kr 220 000	kr 220 000
	Direkte oppfølging med møtedeltagerne	kr 260 000		kr 30 000	kr 30 000						kr 200 000	kr 260 000
Rådgiving til 200 melkeprod. a 15 timer	kr 3 900 000	kr 1 500 000	kr 900 000	kr 106 500	kr 225 000	kr 89 250	kr 1 500 000	kr 2 580 000	kr -	kr -	kr 3 900 000	
Sum 2020	kr 5 484 750	kr 1 500 000	kr 900 000	kr 84 000	kr 106 500	kr 225 000	kr 89 250	kr 2 580 000	kr -	kr -	kr 5 484 750	
2021	Prosjektledelse, reise og div kostnader	kr 350 000				kr 175 000					kr 175 000	kr 350 000
	Arbeid i prosjektgruppen (30 t)	kr 103 500		kr 9 000	kr 9 000			kr 25 500			kr 60 000	kr 103 500
	Rådgiving til 100 melkeprod. a 15 timer	kr 1 950 000	kr 750 000	kr 450 000	kr 9 000	kr 175 000	kr 25 500	kr 985 000	kr -	kr -	kr 1 950 000	
	Sum 2021	kr 2 403 500	kr 750 000	kr 450 000	kr 9 000	kr 175 000	kr 25 500	kr 985 000	kr -	kr -	kr -	kr 2 403 500
Sum prosjektet	kr 8 363 250	kr 2 250 000	kr 1 350 000	kr 114 000	kr 142 500	kr 525 000	kr 131 750	kr 3 565 000	kr 285 000	kr -	kr 8 363 250	
Andel av totalkostnadene		27 %	16 %	1 %	2 %	6 %	2 %	43 %	3 %	0 %	100 %	